

Atomikusak-e a beszédhangok?

Előadás

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék
Kolozsvár
2016. november 2.

Balogné Bérces Katalin (BBK)
PPKE BTK, Budapest/Piliscsaba

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Magánhangzó-nazalizáció

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Magánhangzó-nazalizáció

Angol zárhang-betoldás: prince → prin(t)s

I LOST MY PATIENCE

I LOST MY PATIENTS

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

/n/

Zöngés

Nazális

Zárhang

Alveoláris

/s/

Zöngétlen

Orális

Réshang

Alveoláris

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

/n/

Zöngés

Nazális

Zárhang

Alveoláris

/s/

Zöngétlen

Orális

Réshang

Alveoláris

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

/n/

/s/

Zöngés

Zöngétlen

Zöngétlen

Nazális

Orális

Orális

Zárhang

Zárhang

Réshang

Alveoláris

Alveoláris

Alveoláris

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

/n/

/t/

/s/

Zöngés

Zöngétlen

Zöngétlen

Nazális

Orális

Orális

Zárhang

Zárhang

Réshang

Alveoláris

Alveoláris

Alveoláris

A fonológia *modellez*

„Persze, hogy nem pipa.
Próbálja csak elszívni!”

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Magánhangzó-nazalizáció

Angol zárhang-betoldás: prince → prin(t)s

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Magánhangzó-nazalizáció

Angol zárhang-betoldás: prince → prin(t)s

Szegmentumok dekompozíciója: gyengülés
(leníció)

Leníció

- Erősebb-gyengébb hierarchia: bizonyos hangok közelebb állnak a zéróhoz (zéró = kiesés/törlés), mint mások:
- gyakran kiesnek, vagy
- gyakran változnak olyan hangokká, amelyek gyakran kiesnek, vagy
- gyakran változnak olyan hangokká, amelyek gyakran változnak olyan hangokká, amelyek gyakran kiesnek ...

Leníciós skálák/pályák

- pl. **t > s > h > zéró**
- **t > s** liverpooli angol *letter* 'levél'
- **s > h** spanyol dialektusok *estamos* 'mi vagyunk'
- **h > zéró** standard ang. *find 'im* 'megtalálni őt',
non-standard ang. *'Enry 'Iggins*, újlatin nyelvek
pl. fr. *hache* 'h', magyar *cseh*

Leníciós skálák/pályák

/t/ > /s/ > /h/ > zéró
zöngétlen zöngétlen zöngétlen
alveoláris alveoláris
zárhang

A hangok fokozatos dekompozíciója

A fonológia *modellez*

„Persze, hogy nem pipa.
Próbálja csak elszívni!”

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Angol zárhang-betoldás: prince → prin(t)s

Magánhangzó-nazalizáció

Szegmentumok dekompozíciója: gyengülés
(leníció)

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

A folyamatok sokszor nem a teljes szegmentumot, csak annak egy részét érintik

Nazális hasonulás

Szóvégi zöngétlenedés

Ezek az alkotóelemek olykor meg is mutatkoznak

Angol zárhang-betoldás: prince → prin(t)s

Magánhangzó-nazalizáció

Szegmentumok dekompozíciója: gyengülés
(leníció)

Természetes osztályok

A hangok alkotóelemei: mégegy példa

- De előbb: metatézis

A hangok alkotóelemei: mégegy példa

- De előbb: metatézis

spanyol *milagro* 'csoda' latin *miraculum*

óangol *bryd* 'madár' angol *bird*

óangol *hros* 'ló' angol *horse*

angol *thir-* '3' angol *three*

lengyel *mleko* 'tej' angol *milk*

magyar *teher* magyar *terhet, terhed, terhes*

Chaucer *ax* 'kérdezni' Shakespeare *ask*

ang. gyereknyelv *deks* 'asztal' angol *desk*

asterisk 'csillag' ~ Asterix, obelisz k ~ Obelix

A hangok alkotóelemei: mégegy példa

- a fonetikai komponensek metatézise
- magyar gyereknyelv: [hómat] 'holnap',
[temmak] 'tegnap' (Szigetvári Péter, személyes közlés)

A fonetikai komponensek metatézise

h o: **n** a **p**

nazális zárhang

koronális labiális

A fonetikai komponensek metatézise

h o: **n** a **p**

nazális zárhang

koronális<->labiális

A fonetikai komponensek metatézise

h o: **n** a **p**

nazális **zárhang**

labiális **koronális**

m

t

A fonetikai komponensek metatézise

A fonetikai komponensek metatézise

h o: **n** a **p** t e **g** **n** a **p**

nazális zárhang

nazális zárh.

labiális **koronális**

veláris <-> labiális

m

t

A fonetikai komponensek metatézise

A fonológia *modellez*

„Persze, hogy nem pipa.
Próbálja csak elszívni!”

A fonetikai komponensek két fő modellje

Egyértékű (unáris) komponensek

- „elemek”,
„részecskék”
- kurrensebb elméletek

Kétértékű (bináris) komponensek

- „(megkülönböztető)
jegyek”
- a klasszikus modell a
Generatív
Fonológiában

Tipikusan: vegyes, hibrid modellek

Bevezető: atomikusak-e a hangok?

/n/

/t/

/s/

Zöngés

Zöngétlen

Zöngétlen

Nazális

Orális

Orális

Zárhang

Zárhang

Réshang

Alveoláris

Alveoláris

Alveoláris

Unáris ábrázolás: elemek

/n/

/t/

/s/

Zöngés

Zöngétlen

Zöngétlen

Nazális

Orális

Orális

Zárhang

Zárhang

Réshang

Alveoláris

Alveoláris

Alveoláris

Bináris ábrázolás: kétértékű jegyek

/n/	/t/	/s/
+zöng	Zöngétlen	Zöngétlen
+naz	Orális	Orális
-foly	Zárhang	Réshang
+alv	Alveoláris	Alveoláris

Bináris ábrázolás: kétértékű jegyek

/n/	/t/	/s/
+zöng	-zöng	Zöngétlen
+naz	-naz	Orális
-foly	-foly	Réshang
+alv	+alv	Alveoláris

Bináris ábrázolás: kétértékű jegyek

/n/

/t/

/s/

+zöng

-zöng

-zöng

+naz

-naz

-naz

-foly

-foly

+foly

+alv

+alv

+alv

Kinder® CHOCOLATE + MILK - COCOA

Kinder®
CHOCOLATE

+ MILK
- COCOA

8 BARS 100 g e

Kinder® CHOCOLATE

+ MILK
- COCOA

FERRERO

4008 4101

Gyakorlás

- Mgh-harmónia: *-ban* → *-ben*
[+hátsó] → [-hátsó]
- Nazális hasonulás: **n** → **m**

Gyakorlás

- Mgh-harmónia: *-ban* → *-ben*
[+hátsó] → [-hátsó]
- Nazális hasonulás: **n** → **m**

Gyakorlás

- Mgh-harmónia: *-ban* → *-ben*
[+hátsó] → [-hátsó]
- Nazális hasonulás: **n** → **m**
[+alv] → [-alv]
- Zöngésségi hasonulás/szóvégi zöngétlenedés

Gyakorlás

- Mgh-harmónia: *-ban* → *-ben*
[+hátsó] → [-hátsó]
- Nazális hasonulás: **n** → **m**
[+alv] → [-alv]
- Zöngésségi hasonulás/szóvégi zöngétlenedés
[+zöng] ~ [-zöng]

Gyakorlás

- **t > s** liverpooli angol *letter* 'levél'
[-foly] → [+foly]
- **s > h** spanyol dialektusok *estamos* 'mi vagyunk'
[+alv] → [-alv]
- *temmak*: **g > m**
[-naz] → [+naz]
- *alvázzavar*

A párom egész nap az autóm alatt feküdt, próbálta megszerelni. Aztán este nem tudott elaludni, alvászavara lett.

Gyakorlás

- **t > s** liverpooli angol *letter* 'levél'
[-foly] → [+foly]
- **s > h** spanyol dialektusok *estamos* 'mi vagyunk'
[+alv] → [-alv]
- *temmak*: **g > m**
[-naz] → [+naz]
- *alvázzavar*

Gyakorlás

- **t > s** liverpooli angol *letter* 'levél'

[-foly] → [+foly]

- **s > h** spanyol dialektusok *estamos* 'mi vagyunk'

[+alv] → [-alv]

- *temmak*: **g > m**

[-naz] → [+naz]

- *alvázzavar*

[-alv, -zöng] → [+alv, +zöng]

Összegzés

- A beszédhangok nem atomikusak: szubszegmentális szerkezet
- Komponensek:
  - Unáris elemek?
  - Bináris jegyek?
- Érvek: természetes osztályok + részleges hasonulások, leníció (szegmentális dekompozíció), a fon. jegyek metatézise